

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Кірдан О. П.

ВСТУП

Глобалізаційні процеси змінюють характер і роль вищої освіти в суспільстві, адже ринкові принципи стають важливим фактором її формування та функціонування. Водночас дисбаланс між ринком праці та сферою вищої освіти призводить до невідповідності між попитом на фахівців та їх пропозицією. Наслідком цього є «кваліфікаційний розрив» (skills gap) – різниця між компетентностями, необхідними для виконання конкретної роботи, і тими, які доступні на ринку праці¹.

Незважаючи на високу потребу у кваліфікованих економістах, багато випускників закладів вищої освіти не можуть знайти застосування своїм знанням, навичкам, компетентностям, що призводить до високого рівня безробіття серед осіб з вищою освітою. Станом на 1 квітня 2023 р. статус безробітного мало 137 тис. осіб., із них 43% із вищою освітою². За інформацією «Економічної правди» на початок 2024 р. найбільш затребуваними серед роботодавців є менеджери, консультанти, адміністратори та бухгалтери³.

З 2022 р. заклади вищої освіти України функціонують в умовах війни та посилення глобалізаційних викликів. Відкрита російська агресія проти України, що вилилася в початок війни з 24 лютого 2022 р., призвела до величезних матеріальних збитків, зокрема для вітчизняної системи вищої освіти. За інформацією Міністерства освіти і науки України на початок 2023 р. в Україні функціонувало 332 заклади вищої

¹ Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В. Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух, І. І. Драч, О. М. Слюсаренко, Ю. А. Скиба, О. В. Жабенко, С. А. Калашнікова, Ж. В. Таланова, О. М. Петроє, О. Ю. Оржель, І. Ю. Рєгейло, М. В. Набок; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-INED-2023>

² У службі зайнятості сказали, скільки українців мають статус безробітного. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3696918-u-sluzbi-zajnatosti-skazali-skilki-ukrainciv-maut-status-bezrobitnogo.html>

³ Ринок праці в Україні. Економічна правда. 9 січня 2024 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/9/708528/>

освіти. Станом на 1 липня 2023 р. постраждало майже 3 800 закладів освіти України, серед них 331 заклад повністю зруйновано, 3 450 закладів частково пошкоджено. Серед цих закладів освіти повністю зруйновано 4 заклади вищої освіти. З областей, де ведуться активні бойові дії, та з прифронтових територій переміщено 29 закладів вищої освіти та 64 відокремлених структурних підрозділи закладів вищої освіти державної, комунальної й приватної форми власності⁴. Переважна більшість пошкоджених та переміщених закладів вищої освіти нині провадять освітню діяльність за освітніми програмами підготовки майбутніх економістів.

Таким чином, війна, руйнування та пошкодження матеріально-технічної бази закладів вищої освіти, скорочення контингенту здобувачів і науково-педагогічних працівників, необхідність забезпечення безпеки учасників освітнього процесу та якості освітньої діяльності, сучасні глобалізаційні виклики, які характеризуються невизначеними та швидко змінюваними умовами професійної діяльності, потребами особистості, держави та суспільства, що постійно зростають – стали найбільшими викликами, що впливають на професійну підготовку майбутніх економістів.

1. Тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти

Новий етап розвитку системи професійної підготовки майбутніх економістів розпочався у 2015 р. Він пов'язаний із уведенням переліку галузей знань та спеціальностей. У цей період започатковано підготовку майбутніх економістів за освітніми (освітньо-професійними та освітньо-науковими) програмами, напрацьовано та введено в дію нове покоління стандартів вищої освіти, закріплено компетентнісну парадигму професійної підготовки майбутніх економістів тощо.

Для сучасної професійної підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти України характерною ознакою є ступеневість, що передбачає набуття відповідної кваліфікації на початковому (короткому) рівні фахової передвищої освіти та забезпечення наступності у реалізації освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти різних освітніх рівнів (першого – бакалавр, другого – магістр, третього – доктор філософії).

⁴ Освіта і наука України в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. 2023. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/serp_konf_2023.pdf

У працях вітчизняних науковців⁵ схарактеризовано різні аспекти розвитку системи забезпечення якості вищої освіти, а також досліджуються питання оновлення національних підходів до якості вищої освіти в контексті упровадження «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»⁶; розвитку систем зовнішнього (діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти – далі НАЗЯВО) та внутрішнього забезпечення якості в контексті студентоцентрованого навчання та викладання, оцінювання тощо. Для професійної підготовки майбутніх економістів виникли принципово нові виклики, які випливають з того факту, що ЗВО України як інституційні одиниці є не лише установами, що надають освітні послуги, а й суб'єктами вітчизняної та світової економіки. Тому постають й нові виклики перед сучасними закладами вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку майбутніх економістів, а саме: внутрішня та зовнішня конкуренція на ринку освітніх послуг; актуалізація досягнення досконалості викладання (у тому числі з професійної підготовки майбутніх економістів) як пріоритет розвитку Європейського простору вищої освіти; пошук ефективних практик професійно-особистісного розвитку науково-педагогічних працівників; упровадження основних підходів ЄПВО до викладання та навчання у вищій освіті в контексті забезпечення якості; розроблення і затвердження, моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм з економічних спеціальностей відповідно до розвитку галузі, регіональних потреб, упровадження стандартів вищої освіти тощо.

Актуалізація досліджуваної проблеми, аналіз розвитку системи забезпечення якості вищої освіти в Україні⁷ зумовили необхідність вивчення зарубіжного досвіду з питань забезпечення якості освітньої діяльності з підготовки фахівців. Позитивним набутком Темпус-проєкту «Національна система забезпечення якості взаємної довіри в системі вищої освіти (TRUST)» вважаємо те, що під час його виконання

⁵ Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформац.-аналіт. огляд / уклад.: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С. та ін. ; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. Київ : НВЦ «Пріоритети», 2015. 84 с.

⁶ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2015. 32 с.

⁷ Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформац.-аналіт. огляд / уклад.: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С. та ін. ; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. Київ : НВЦ «Пріоритети», 2015. 84 с.

напрацьовано посібники^{8, 9}, що містять концептуальні засади забезпечення якості вищої освіти з опорою на європейський досвід та надають практичні рекомендації щодо реформування системи забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Проведений аналіз європейських документів дозволив констатувати¹⁰, що культура якості, розбудова внутрішніх та зовнішніх систем забезпечення якості вищої освіти та освітньої діяльності закладені як мейнстрім у базових документах Європейського Союзу.

На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних науковців, результатів власних досліджень^{11, 12}, виокремлено чинники, що актуалізують тенденцію забезпечення якості професійної підготовки конкурентоспроможних майбутніх економістів, а саме: прискорене оновлення економічних знань, що вимагає нових, зокрема міжгалузевих, освітніх програм; необхідність стратегічних змін, орієнтованих на підготовку фахівця за дуальною формою навчання; посилення практикоорієнтованості освітнього процесу в умовах змішаного та дистанційного навчання; формування soft skills в освітньому процесі закладу вищої освіти; визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті тощо.

⁸ Від контролю до культури якості: перезавантаження процесів забезпечення якості в українській вищій школі : практич. посіб. / за ред. С. Гришко, Т. Добка, О. Кайкової та ін. Львів : Манускрипт, 2014. 168 с.

⁹ Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту : навч. посіб. / за ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової та ін. Львів : Манускрипт, 2014. 572 с.

¹⁰ Кірдан О. Л., Кірдан О. П. Механізми забезпечення якості та ефективності освітньої діяльності в університетах України у контексті євроінтеграції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Спецвипуск Євроінтеграція. Ч. 1, С. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.1.27>*

¹¹ Кірдан О.П., Кірдан О. Л. Теоретичні та практичні аспекти формування академічної доброчесності майбутніх фахівців у системі забезпечення якості вищої освіти. Сучасні тенденції забезпечення якості підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції : [колект.] монографія / ред.: В. В. Іванишин. Кам'янець-Подільський: Заклад вищої освіти «Подільський державний університет». Херсон : Олді+, 2022. С. 112–124.

¹² Кірдан О. Л., Кірдан О. П. Формування soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ВПЦ Візаві, 2021. № 2 (6), С. 152–160. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144)

На основі теоретичного аналізу наукових праць (дисертаційних робіт^{13, 14, 15}, монографічний праць^{16, 17} тощо) виокремлено тенденції сучасного розвитку професійної підготовки майбутніх економістів. Характеризуємо їх детальніше.

Перша зумовлена процесом глобалізації, що відбувається на всіх рівнях суспільного та особистого буття людини. Сучасні проблеми глобальної перебудови світу, пов'язані з процесами становлення багатовимірною світового простору, сприяють інтегрованому впливу на світові спільноту і форми її взаємодії з природним і соціальним середовищем. Усвідомлення необхідності співпраці для вирішенні загальносвітових проблем сучасності підсилює інтернаціоналізація у загальносвітовому, національному та особистісному вимірах. Це, вочевидь, змінює картину світу, загальну орієнтацію сучасної людини, бо виникає необхідність формувати у молоді, на етапі дорослішання і оволодіння професією, здатність сприймати і усвідомлювати світ як цілісне явище.

Цей підхід вносить суттєві корективи до завдання професійної підготовки майбутніх економістів, а, значить, у зміст освіти, бо його метою має стати модель цілісного формування фахівця-економіста. Нині, на жаль, спостерігається тенденція вузької спеціалізації, і, як наслідок, функціональний характер розвитку особистості. Однак, якщо така тенденція домінує на рівні професійної підготовки майбутнього економіста, то це призводить до однобічного формування особистості фахівця (маркетолога, менеджера, обліковця, фінансиста та ін.). Принцип взаємозалежності частини і цілого, як необхідна умова розвитку обох складових, є, у цьому випадку, тому підтвердженням. Інтеграція, таким чином, виступає однією зі стратегій змісту освіти, яка

¹³ Белкін І. В. Педагогічні умови використання ділових ігор у професійній підготовці менеджерів маркетингових комунікацій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2017. 24 с.

¹⁴ Вархолик Г. В. Розвиток екологічної культури майбутніх економістів у вищих навчальних закладах (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хмельницька гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2016. 20 с.

¹⁵ Галушак І. Є. Теорія і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. 40 с.

¹⁶ Дутка Г. Я. Фундаменталізація математичної освіти майбутніх економістів : моногр. / АПН України, Ін-т педагогіки ; Нац. банк України, Ун-т банків. справи. Київ : УБС НБУ, 2008. 480 с.

¹⁷ Ковальчук Г. О. Технології навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти (теоретико-методичний аспект) : моногр. / Київський нац. економ. ун-т ім. В. Гетьмана. Київ : КНЕУ, 2013. 510 с.

спрямована на збереження цілісності людини, сприяє її гармонізації з соціумом, самим собою; інтегративне утворення формує у особистості цілісне сприйняття економіки і її розуміння.

Процес глобалізації сприяв формуванню всесвітнього інформаційно-комунікаційного середовища, роблячи доступною інформацію для кожної людини планети. Завдяки засобам інформаційних технологій кожна особистість може здобувати, зберігати, працювати з будь-якою інформацією, упроваджувати її в життя, освіту, професійну діяльність. Для вирішення питання формування інформаційно-комунікаційної культури майбутніх економістів у роботі з різновидовими джерелами та інформацією, передусім, з метою їхнього професійного розвитку, актуалізується роль професійної підготовки, насамперед, застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, педагогічних засобах, використання різних технологій роботи з навчальною, науковою та професійною інформацією.

Друга тенденція пов'язана з процесами соціальної та міжкультурної комунікації, що здійснюються у результаті відкритості соціокультурного простору сучасного суспільства. У цьому випадку відкритість свідчить про новий рівень взаємодії на рівні економічної сфери життєдіяльності людини. Іншими словами, відкритість на загальносвітовому рівні сприяє розвитку економічної взаємодії та взаємовідносин між країнами, народами і окремими особистостями. Практичне розв'язання цього завдання пов'язане з упровадженням в освітню практику сучасних освітніх трендів, одним із яких є контекстне навчання.

Третя тенденція зумовлена постіндустріальною – інформаційно-технологічною епохою, яка орієнтована на інформаційні технології та формування IV технологічного укладу. Особливо гостро це відчувається у ступеневій вищій освіті, коли на зміну поколінням Y та Z, прийшло нове –альфа-покоління – здобувачів вищої освіти, яке «народилося з гаджетом у руці».

Нині до професійної підготовки майбутніх економістів соціум пред'являє нові вимоги, пов'язані з мобільністю і готовністю до швидкої зміни діяльності, прийняття самостійних рішень, вибору стратегій професійної економічної діяльності та поведінки; усвідомленням ціннісних орієнтирів для себе, сім'ї та суспільства. Отже, випереджувальна професійна підготовка майбутніх економістів наочно розкриває низку проблем: особистісного і професійного самовизначення та самоосвіти; бажання та вміння вирішувати власні соціальні та професійні питання; прагнення та можливості підвищувати свій особистісно-професійний рівень упродовж усього життя.

Вища економічна освіта як соціокультурний феномен нині є потужним інструментом, який впливає на зміну як суспільства, так і окремої особистості. За допомогою розвитку та активного впровадження в освітню практику інформаційних, соціальних, гуманітарних, комунікативних та ін. технологій, освіта забезпечує високу мобільність та інтеграцію майбутніх економістів у різні соціальні групи для професійного спілкування, розширення особистісного і професійно-орієнтованого досвіду.

Трансформація професійної підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти України, пов'язана з переходом на 5 циклову модель (молодший бакалавр / фаховий молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії (PhD), доктор наук), реалізацією компетентнісного та студентоцентрованого підходів. Вона пред'являє якісно інші вимоги до процесу професійної підготовки майбутніх економістів та його результату. Таким чином, вона орієнтована на неперервність, наступність у професійній підготовці; підвищення результативності діяльності майбутніх економістів та викладачів як суб'єктів освітнього процесу, в тому числі, за допомогою використання сучасних технологій навчання (практикоорієнтованого, контекстного, інтерактивного, інформаційно-комунікаційного тощо) в освітньому процесі. Отже, підвищення ефективності та результативності науково-педагогічної діяльності викладачів ЗВО з професійної підготовки майбутніх економістів зумовлено вимогами часу.

Водночас констатуємо, що останніми десятиліттями виразно проглядаються декілька діаметрально протилежних напрямів у професійній підготовці майбутніх економістів: по-перше перенасичення ринку праці випускниками економічних спеціальностей закладів вищої освіти; по-друге – збільшення кількості внутрішньогалузевих освітніх програм. Зважаючи на дискусійність питання професійного розгалуження підготовки фахівців-економістів, вважаємо доцільним визначитися із соціальною детермінованістю та об'єктивністю цього процесу, виокремити його характерні особливості.

Зазначимо, що повний перелік економічних професій є у чинному Класифікаторі професій ДК 003: 2010, до якого щорічно вносилися зміни та уточнення щодо нових назв професій і посад, як наслідок розвитку нових видів економічної діяльності та технологій¹⁸. Класифікатор професій безпосередньо пов'язаний із системою державних стандартів та в ньому «застосовано такі поняття: «робота» (певні завдання та обов'язки, що виконані, виконуються чи повинні бути виконані однією

¹⁸ Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm

особою), «кваліфікація» (здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи, що визначається рівнем освіти та спеціалізацією), «професія» (здатність виконувати подібні роботи, які вимагають від особи певної кваліфікації), «спеціалізація» (пов'язана як з необхідною галуззю знань, використовуваними інструментами чи устаткуванням, так і з продукцією, що виробляється, або надаваними послугами і відповідає певною мірою деталізованому колу професійних завдань та обов'язків)¹⁹.

Чинними нормативними документами, зокрема Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.) визначено поняття «спеціалізація» як «складова спеціальності, що визначається вищим навчальним закладом і передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти»²⁰.

Закон України «Про освіту» (2017 р.) розмежовує поняття «освітня кваліфікація» як «визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання (компетентностей)»²¹ та «професійна кваліфікація» по трактовано як «визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність»²².

У науковій публікації вітчизняної дослідниці С. Оксамитної представлено результати загальнонаціонального репрезентативного опитування щодо престижу професій і занять в українському суспільстві²³. Показово, що соціологинєю, окрім загальних тенденцій, виявлено більшу чи меншу міру залежності оцінки престижу професій від статі, віку, освіти, місця проживання та соціального статусу; представлено результати порівняння даних із попередніми дослідженнями 1994 р. та 1996 р. За даними дослідження, у 2002 р.

¹⁹ Там само

²⁰ Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556–VII / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>

²¹ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

²² Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

²³ Оксамитна С. М. Престиж професій і занять в українському суспільстві. *Наукові записки НаУКМА*. 2002. Т. 20 : Соціологічні науки. С. 39.

з'ясовано: «Престиж бухгалтерської та фермерської діяльності за величиною оцінки випереджає професію вчителя, військовослужбовця, агронома, інженера, ветеринара»²⁴.

Достатньо показовим є факт, досліджений С. Оксамитною, що в опитуваннях 1994 р., 1996 р. та 1999 р. найвищий індекс престижу професій і занять зберігав керівник банку (1 місце), підприємець (4 місце у 1994 р., 6 – у 1996 та 1999 рр.); комерсант (5 у 1994 р., 7 місце у 1996 р., 8 – у 1999 р.) [466, с. 43]. Унаслідок проведеного дослідження авторка дійшла висновку, що «усталеність і часова стабільність ієрархій престижу професій і занять, що є одним із підтверджених узагальнень західної соціології, значно меншою мірою притаманна українському суспільству як перехідному від одного політичного і соціально-економічного ладу до іншого»²⁵. Ми повністю погоджуємось із висновком дослідниці, адже у 90-х рр. ХХ на початку ХХІ ст. соціально-економічна ситуація в Україні характеризувалася тривалими періодами заборгованості виплати заробітної плати, зростанням рівня безробіття, відтоком працездатного населення за кордон, постійними змінами пріоритетів на ринку праці, браком кореляції у заробітній платі професій та занять розумовою та фізичною працею різної кваліфікації, що зрештою спричинило істотні зміни у свідомості дорослого населення щодо престижу тих чи інших професій та видів занять.

Згодом С. Оксамитною та С. Стукало опубліковано результати соціологічного дослідження Інституту соціології НАН України, проведеного у 2012 р. щодо оцінювання престижу низки професій і занять²⁶. Серед 31 найменування до найпрестижніших професій і занять респондентами було зараховано керівника банку (3 місце), підприємця (9 місце), бухгалтера (12 місце), комерсанта (13 місце)²⁷

Сучасну професію економіста пов'язують із плануванням та контролем витрат, аналізом результатів роботи підприємства тощо. Згідно із класифікатором професій професіонал-економіст (код 2441) – це: економіст, аналітик з інвестицій, кредитування; економетрист; економіст з бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності, договірних та претензійних робіт, матеріально-технічного забезпечення,

²⁴ Оксамитна С. М. Престиж професій і занять в українському суспільстві. *Наукові записки НаУКМА*. 2002. Т. 20 : Соціологічні науки. С. 40.

²⁵ Оксамитна С. М. Престиж професій і занять в українському суспільстві. *Наукові записки НаУКМА*. 2002. Т. 20 : Соціологічні науки. С. 43.

²⁶ Оксамитна С. М., Стукало С. Престиж професій та занять у соціальному просторі міста. *Українське суспільство 1992–2012: стан та динаміка змін: соціологічний моніторинг* / НАН України, Ін-т соціології. Київ, 2012. С. 429–435. URL: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/479>

²⁷ Там само

міжнародної торгівлі, планування, податків і зборів, режимів газопостачання, обліку та контролю за витратами газу, фінансової роботи, ціноутворення, обчислювального (інформаційно-обчислювального) центру; економічний радник; консультант з економічних питань; оглядач з економічних питань; член виконавчого органу акціонерного товариства; член правління акціонерного товариства²⁸.

Останніми десятиліттями спектр економічних професій значно розширився^{29, 30}: P.O.S.-спеціаліст, product-менеджер, PR-спеціаліст, TL-менеджер, рекламний агент, актуарій, аналітик, аतिकризисний керівник, аудитор, банківський касир-операціоніст, банкір, бренд-менеджер, брокер, бухгалтер, дилер, економіст, експедитор, інкасатор, калькулятор, касир, комерційний директор, контролер-касир, копірайтер, кошторисник, кредитний експерт, кредитний консультант, кризис-менеджер, лобіст (GR-спеціаліст), маклер біржовий, маркетолог, менеджер з PR, менеджер з реклами, менеджер з роботи із клієнтами, мерчендайзер, операціоніст, підприємець, податковий інспектор, податковий консультант, постачальник, продавець, регіональний менеджер, релейтер, спічрайтер, страховий агент, супервайзер, товарознавець, торговий представник, трейдер, трейд-маркетинг менеджер, тренд-вотчер, фінансист, фінансовий аналітик, фінансовий директор, фінансовий менеджер та ін. Фактично, окрім традиційних професій (економіст, менеджер, бухгалтер та ін.), соціальне замовлення суспільства та розвиток галузей економіки сприяло виокремленню особливостей предмету та компетентностей відповідної професійної діяльності, а, отже, визначало професійне спрямування кожного із вказаних вище понять й слугувало для розмежування значень цієї термінологічної низки. Окрім того, вказані поняття на позначення відповідних професій мають функціональні розбіжності, окремий предмет професійної діяльності, а, значить, і особливості взаємодії з іншими учасниками економічних відносин.

Аналіз інформації ЄДЕБО³¹ щодо спектру освітніх програм закладів вищої освіти України надав підстави для висновку, що в освітній діяльності ЗВО нині сформовано розгалужену систему освітніх програм економічних спеціальностей. Таким чином, ЗВО для провадження освітньої діяльності можуть формувати освітні програми певної

²⁸ Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm

²⁹ Там само

³⁰ Організаційні засади підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти : зб. документів / укл.О.П. Кірдан. Умань: [б. в.], 2019. С. 56.

³¹ Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://info.edbo.gov.ua/>

спеціальності / спеціалізації, за якими здійснюється професійна підготовка майбутніх економістів.

Нами узагальнено пропозиції освітніх програм економічного спрямування вступникам 2019 р.³² Їх аналіз свідчить про те, що у вітчизняній економічній освіті урізноманітнено спектр пропозицій ЗВО, зокрема у КНЕУ, Тернопільському національному економічному університеті, Національному університеті біоресурсів та природокористування України та Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця. Розширення спектру освітніх програм (спеціалізацій) економічних спеціальностей, з нашого погляду, сприяє конструктивним змінам в організації освітнього процесу з професійної підготовки майбутніх економістів. Наше переконання ґрунтується на тому, що укладання освітніх програм нового покоління, базованих на врахуванні потреб та перспектив сучасного соціально-економічного розвитку, особливостей розвитку галузі та регіонального контексту, запитів та потреб стейкхолдерів (роботодавців, випускників, викладачів та здобувачів вищої освіти), місії та стратегії ЗВО, практичної зорієнтованості освітньої програми на здобувача вищої освіти тощо, сприятиме модернізації професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти та забезпечуватиме їхню конкурентоспроможність.

Доцільним, з нашого погляду, є аналіз пропозицій ринку праці та можливостей працевлаштування випускників економічних спеціальностей. З цією метою нами проаналізовано освітні програми вказаних вище ЗВО на предмет відповідності спеціальностей посадам для працевлаштування випускників³³.

Аналіз і узагальнення даних³⁴ надав змогу дійти висновку щодо істотного розширення сфер працевлаштування випускників освітніх програм економічного спрямування внаслідок:

– цифровізації економіки та управління (смарт-центри, бізнес-хаби; центри штучного інтелекту з прогнозування, обліку й управління бізнесом; компанії-провайдери з цифрового обліку та кібербезпеки; Blockchain-проекти, смарт-консалтинг, цифровий едвайзинг, Digital облік й аналітика Web-економіки);

³² Кірдан О. П. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2021. С. 528–529.

³³ Кірдан О. П. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2021. С. 530–531.

³⁴ Там само

- трансформації фінансів, банківської та страхової діяльності (банки, біржі; бізнес-структури; інвестиційні, страхові, консалтингові та FinTech компанії; кредитні спілки; ломбарди; фінансові компанії; digital-сектор економіки; робота в сфері криптовалют та блокчейн-технологій);
- зростання ролі соціальних мереж у суспільному розвитку (аналітик з дослідження ринків та інвестицій; роботи в середовищі цифрових технологій, соціальних мережах, вирішенні бізнес-завдань (SMM), сфері криптовалют) тощо.

Окрім того, провідна ідея сучасності – цифровізація економіки, освіти, соціуму – спричинила істотні зміни організації робочого дня фахівця-економіста.

У період пандемії (2019–2020 рр.) та війни (з 2022 р.) у багатьох фірмах, організаціях приватної форми власності використовується найманий персонал, який працює вдома (з/без офіційного оформлення трудових відносин); практикується віддалений режим роботи (у зв'язку з вимушеною міграцією, зміною місця проживання, виїздом за кордон) та зайнятість 24/7; головне в оцінці діяльності та оплаті праці – відповідальність та професійність працівника. Фактично мова йде про те, що економічна сфера вже частково переведена у режим «цифрове робоче місце», а це суттєво змінює професійний «ландшафт» та дозволяє працевлаштування молодих фахівців-економістів без досвіду професійної діяльності на неповний робочий день.

У контексті досліджуваної проблеми заслуговує на увагу і той факт, що у сучасному суспільстві суттєво змінюються вимоги до професійності майбутніх економістів, здатності після завершення ЗВО розпочинати ефективну професійну діяльність та готовності до неперервної самоосвіти. У дослідженні Р. Бруханського та П. Пуцентейло акцентовано, що нинішня вітчизняна тенденція розмежування університетської та професійної бухгалтерської освіти – відповідність загальноосвітній практиці. Тому випускник ЗВО (бакалавр, магістр) не може одразу бути кваліфікованим бухгалтером. Таке звання потрібно «заслужити» шляхом додаткової професійної освіти та відповідного практичного досвіду роботи на посадах підприємств. Актуальна проблема розмежування університетської і професійної економічної освіти – не є простим питанням. Адже і назві освітньої системи притаманна двозначність: вища освіта сприймається як професійна освіта. Проблема також полягає у потрактуванні терміну «професія» та співвідношенні, в якому перебувають теоретичні знання та практичні навички майбутньої професії. «Оскільки Україна бачить себе тільки в професійному міжнародному бухгалтерському

співтоваристві, слід прийняти існуючі в ньому правила гри»³⁵. Загалом погоджуючись із науковцями, акцентуємо та тому, що у дослідженні йдеться про неперервну професійну освіту та набуття професійно важливих компетентностей.

Вказані вище факти актуалізують необхідність визначення принципово нових стратегічних орієнтирів розвитку системи підготовки майбутніх економістів. При цьому необхідно враховувати низку виокремлених нами тенденцій, що найзначущіше впливають на становлення сучасної системи економічної освіти:

1. Економічна глобалізація, посилення інтеграції економіки України до світового господарства, що спричинює суттєві зміни змісту і технологій провадження економічної діяльності, а, отже, і вимог до підготовки майбутніх економістів.

2. Цифровізація економіки, що спонукає «розмивання» географічних та фізичних кордонів, кардинальні зміни процесу комунікації у цій сфері діяльності. Ця тенденція визначає пріоритети компетентісно-орієнтованого навчання у підготовці майбутніх економістів, зміщення акценту на ті компетентності, які дозволяють успішно виконувати професійні завдання в інформаційному середовищі, яке активно розвивається.

3. Зростання віртуальної і реальної мобільності майбутніх економістів, підвищення попиту на фахівців, які здатні швидко адаптуватися до змінюваних та невизначених умов сучасного виробництва.

4. Перехід економіки України на інноваційну модель розвитку, що підвищує потребу у майбутніх економістах, які мають інноваційний тип мислення та виявляють інноваційну активність, що є дуже цінним для повоєнного відновлення України.

Отже, зважаючи на викладене вище, головним результатом професійної підготовки майбутніх економістів повинна стати особистість, мотивована до неперервної самоосвіти та професійного саморозвитку і здатна до ефективної самореалізації в змінюваному професійному середовищі.

У контексті досліджуваної проблеми потребує уточнення та детальнішого висвітлення ще один актуальний аспект – соціальне замовлення на неперервну самоосвіту як інституційну форму державної системи неперервної професійної економічної освіти. Однак нині інституційна система неперервної ступеневої професійної економічної освіти та інституційна система неперервної професійної економічної

³⁵ Бруханський Р. Ф., Пуцентейло П. Р. Формування системи професійної підготовки бухгалтер-аналітика. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5–6. С. 195.

самоосвіти існують незалежно одна від іншої. Це зумовлено тим, що різними є їх завдання та організаційні аспекти функціонування. Зокрема зародження та функціонування системи неперервної професійної економічної самоосвіти зумовлені потребами та необхідністю для частини професійної економічної спільноти, яка працює, у додаткових фахових знаннях, що допомагає зберігати та підвищувати свій професійний рівень та статус. Фактично, ми є свідками того, що нині на зміну традиційній системі вищої освіти приходить нова цивілізаційна епоха, що передбачає неперервну професійну освіту та самоосвіту, а, у контексті реалій сьогодення, це детермінує процес переходу до загальної неперервної професійної освіти та самоосвіти. Викладене вище переконує в тому, що економічні професії входять до групи професій, які є на вістрі вирішення цього стратегічного завдання. В економічній галузі найвиразніше проглядається необхідність оновлення знань, отримання допоміжних умінь та навичок, набуття компетентностей, отже, фахівці-економісти мірою необхідності або зі зміною умов трудової діяльності повинні проходити додаткове навчання, забезпечуючи важливі економічні та стратегічні показники фірм, організацій, підприємств різних форм власності та підпорядкування.

Для професійної економічної самоосвіти, окрім традиційних курсів підвищення кваліфікації та стажувань, нині існує достатньо різноманітних форм, методів та засобів, а саме: цифрове навчання: e-Learning та e-Tutoring; мобільні програми та технології навчання; змішане середовище для навчання та перевернуте навчальне середовище; розширені додатки та технології; інтернет / віртуальні лабораторії; відкриті університети та дистанційне навчання; масові відкриті онлайн-курси (МООС); освіта та Web 2.0, соціальні мережі, віртуальні спільноти; навчальні ігри та програмне забезпечення; віртуальне середовище навчання; цифрові бібліотеки та сховища; відкритий доступ до комерційних систем управління навчанням тощо³⁶.

Доцільно також виокремити значні інформаційні можливості Інтернету для самоосвіти, які особливо зростають для англomовного фахівця-економіста. У публікаціях сучасних учених³⁷ наголошено на можливості фахівців великих світових корпорацій за підтримки

³⁶ Кірдан О. П. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2021. С. 167.

³⁷ Лобанов М. А. Неперервна самоосвіта як інституційна форма державної системи неперервної професійної освіти: постановка проблеми. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 41. С. 172–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviku_2013_41_31

університетів підвищувати кваліфікацію своїх працівників шляхом професійної самоосвіти.

Значна кількість вітчизняних і зарубіжних закладів вищої освіти пропонують стажування, курси підвищення кваліфікації для викладачів економічних дисциплін, фахівців-практиків різних спеціальностей економічного спрямування (економістів, бухгалтерів та ін.).

Водночас потужними центрами підвищення професійної кваліфікації практиків-економістів є громадські організації, професійні об'єднання та ін., що опікуються питаннями професійного розвитку, професійної освіти та сертифікації. Серед них слід виокремити Національний центр підготовки банківських працівників України, метою діяльності якого є виключно підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників банків України, небанківських фінансових установ та інших підприємств, установ та організацій всіх форм власності³⁸; Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України у Навчально-методичному центрі якої організовано професійне навчання за власними програмами підвищення кваліфікації на основі національних та зарубіжних програм³⁹; Асоціація економістів-міжнародників; Спілка економістів України; Українська асоціація сертифікованих бухгалтерів і аудиторів; Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України; Всеукраїнська організація кредитних спілок та ін.

Значної популярності набули масові відкриті онлайн-курси (англ. Massive open online courses, MOOCs) як одна із форм дистанційного навчання. Як правило, кожен навчальний курс передбачає перегляд відеолекцій, вивчення рекомендованих навчальних матеріалів, виконання контрольних завдань. На базі курсу є форуми, на яких можна спілкуватися з іншими слухачами та ставити запитання викладачеві. Зазвичай програма навчання розрахована на 1–2 місяці й передбачає від 2 до 15 годин зайнятості на тиждень. Наприкінці вивчення курсу проводиться підсумковий іспит, що дозволяє оцінити отримані знання.

Після проходження повного курсу та успішного складання заключного іспиту можна отримати свідоцтво або сертифікат, що підтверджує закінчення курсу та надається від імені університету, програму якого освоював учасник.

Навчальні курси різної, не лише економічної, тематики розроблено провідними університетами та компаніями світового класу та розміщено

³⁸ Національний центр підготовки банківських працівників України. Ліцензовані програми. URL: <https://www.nctbpu.org.ua/napiamky-diiialnosti/litsenzovani-prohramy.html>

³⁹ Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України. URL: https://www.ufpaa.org/increase_qualification/

на спеціальних сайтах – освітніх інтернет-платформах – Coursera, EdX, Udacity, FutureLearn, Khan Academy та ін.

Окремого аналізу заслуговує вітчизняний та зарубіжний досвід сучасної економічної медіаосвіти. Загалом питання теорії і практики медіаосвіти схарактеризовано у попередніх дослідженнях ⁴⁰⁴¹.

Зауважимо, що основи медіаосвіти було закладено створенням медіатеки OpenCourseWare (OCW) у 2001 р. Массачусетським технологічним інститутом. Згодом, у 2009 р., сайт цієї медіатеки став найпопулярнішим у світі, адже у вільному доступі були лекції викладачів, 80 % освітніх програм стали доступними для професійних спільнот. Нині на офіційному сайті у вільному доступі запропоновано 2400 навчальних курсів, загальна кількість переглядів яких нараховує 500 млн⁴².

У 2012 р., унаслідок об'єднання медіатеки Массачусетського технологічного інституту та Гарвардського, Кембриджського та інших університетів, відкрито ще один потужний освітній ресурс EdX.org⁴³. Нині 140 закладів вищої освіти різних країн світу пропонують більше 2500 он-лайн навчальних курсів. Принагідно зазначимо, що серед 6-ти груп пропонованих курсів одна група охоплює близько 400 навчальних курсів бізнесу та менеджменту для самоосвіти. За даними офіційного сайту 399 255 осіб з часу заснування медіатеки стали edx-студентами⁴⁴.

EduHub – це соціальний інноваційний проєкт від освітньої агенції Київської міської державної адміністрації. Там можна знайти курси з продажів і комунікацій, управління людьми, критичного мислення, маркетингу та ін. Є також спеціалізовані курси «Школа HR», «Управління містом», «Організація івентів», «Школа експортерів»⁴⁵.

Серед вітчизняних, найбільшою є платформа масових відкритих онлайн-курсів Prometheus, яку засновано у 2014 р. З огляду на досліджувану нами проблему, серед пропонованих навчальних курсів

⁴⁰ Кірдан О. Л., Кірдан О. П. Розвиток медіаосвіти в кінці XX – на початку XXI століття як проблема педагогічної теорії і практики: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том 11, № 10. С. 25–29. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i10-004>

⁴¹ Кірдан О., Кірдан О., Литвиненко В. Медіаосвіта та формування медіа-компетентності майбутніх педагогів і менеджерів освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2024. № 1(29). С. 116–125. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305104](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305104)

⁴² MITOpenCourseWare (OCW). URL: <https://ocw.mit.edu>

⁴³ Access 2500+ Online Courses from 140 Institutions. Start Today! URL: <https://www.edx.org>

⁴⁴ Business courses on edX. URL: <https://www.edx.org/course/subject/business-management>

⁴⁵ EduHub: освітній хаб міста Києва. URL: <https://eduhub.in.ua/courses>

детальніше схарактеризуємо цикл «Підприємництво», який об'єднує низку курсів, зокрема: «Бізнес-англійська», «Маркетинг: розробка та продаж пропозиції цінності», «Вступ до теорії обмежень та процеси мислення як потужний підхід до управління бізнесом», «Фінансовий менеджмент», «Юридичні аспекти створення та ведення бізнесу в Україні», «Соціальне підприємництво»⁴⁶.

Отже, значна кількість масових відкритих онлайн-курсів економічного спрямування на освітніх інтернет-платформах Coursera, EdX, Udacity, OCW, FutureLearn, Khan Academy та ін. задовольняють соціальний запит та надають можливість оновлення та поглиблення знань, набуття нових компетентностей, підвищення кваліфікації тощо, а також є корисними студентам, викладачам, професіоналам і всім, хто займається самоосвітою.

Отже, трансформація професійної підготовки майбутніх економістів детермінована соціальним замовленням та об'єктивною потребою суспільства у кваліфікованих економічних кадрах, які володіють сучасними знаннями й уміннями, навичками та компетентностями. Трансформація соціальних вимог до професії економіста спонукала до пошуків нових напрямів освітньої діяльності з професійної підготовки майбутніх фахівців у сучасному економіко-цифровому просторі, узгодила внутрішньогалузеву диференціацію освітніх програм, сприяла розширенню форм та методів неперервної професійної самоосвіти (стажування та підвищення кваліфікації, масові відкриті онлайн-курси економічного спрямування, діяльність громадських та професійних об'єднань тощо).

2. Напрями співпраці закладів вищої освіти та стейкхолдерів у контексті професійної підготовки майбутніх економістів

Одним із понять термінологічного поля досліджуваної проблеми, яке, на нашу думку, потребує уточнення, є поняття «стейкхолдер».

Зазначимо, що в кінці 90-х рр. ХХ ст. в економічній науці почалося розроблення теорії стейкхолдинга, однак вона визначала питання відносин суб'єктів господарювання⁴⁷. Ця теорія бере свій початок від праці Р. Фрімана, який увів термін «стейкхолдер» на позначення групи людей або обставин, які можуть «уплинути на досягнення організацією своїх цілей або на роботу організації в цілому»⁴⁸. Водночас зауважимо,

⁴⁶ Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/>

⁴⁷ Кірдан О. П. Формування ринку землі як складник ефективного розвитку аграрного сектора економіки України та збалансованості інтересів учасників аграрного ринку. *Економічні горизонти*. 2017. № 2 (3). С. 9–12.

⁴⁸ Freeman R. E. *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston, 1984. 334 p.

що для освітніх організацій це питання також є актуальним, адже зорієнтовує діяльність організації – закладу вищої освіти – на вивчення, врахування і задоволення інтересів усіх зацікавлених осіб. Механізми стейкхолдинга передбачають також соціальну відповідальність освітньої організації – закладу вищої освіти – перед усіма зацікавленими особами: стейкхолдерами. У педагогічній науці ця теорія перебуває на початковій стадії наукового розроблення, саме тому й потребує деталізації у аспекті досліджуваної нами проблеми.

Протягом останніх років посилюється інтерес наукової спільноти до питань узгодження потреб усіх груп стейкхолдерів у забезпеченні професійної підготовки майбутніх економістів. І. Баришевська та А. Корабахіна проаналізували роль стейкхолдерів у процесі становлення та розвитку освітнього простору ЗВО, вказали ключові принципи та способи взаємодії з ними. У їхньому дослідженні акцентовано, що «центральною суб'єктом освітніх відносин, на які має орієнтуватися система освіти, виступає людина, яка одночасно є ключовим стейкхолдером»⁴⁹.

На наш погляд, основним питанням у забезпеченні практико-орієнтованого навчання у професійній підготовці майбутніх економістів має стати питання не формальної наявності, а ефективності взаємодії основних груп стейкхолдерів та їхньої позитивної мотивації до здійснення цілеспрямованої, неперервної, соціально відповідальної взаємодії. Суголосно нашим міркуванням, І. Баришевська та А. Корабахіна вважають, що «ефективність взаємодії вищого навчального закладу зі стейкхолдерами залежить від того, на скільки якісно було проведено аналіз їх інтересів та оцінку впливу на формування та розвиток освітнього простору»⁵⁰.

О. Жегус визначає ключових стейкхолдерів ЗВО на ринку продуктів вищої освіти, з якими необхідно налагоджувати та підтримувати довгострокові відносини для забезпечення можливостей стабільного функціонування і розвитку. У їх складі дослідницею, крім безпосередніх учасників виробничого процесу суб'єктів, дотичних до ЗВО – державних установ, студентів, персоналу, випускників, працедавців – як стейкхолдерів ЗВО виокремлено: інші ЗВО-конкуренти, бізнес-структури, спонсори, банки та фінансові фонди, ЗМІ, наукові спілки,

⁴⁹ Баришевська І. В., Корабахіна А. Ю. Особливості впливу стейкхолдерів на розвиток освітнього простору вищого навчального закладу. *Модернізація інформаційно-ресурсного забезпечення освітнього простору навчальних закладів* : зб. тез допов. міжнар. наук.-практ. конф., 18 трав. 2016 р. Київ : Агроосвіта, 2016. С. 65–68.

⁵⁰ Там само, с. 66.

організації, що фінансують наукові дослідження, інвестори, кадрові агенції⁵¹.

На основі контент-аналізу підходів до класифікації стейкхолдерів О. Жегус за рівнем пріоритетності для ЗВО виокремила «ключових стейкхолдерів»: абітурієнти та їхні родини, студенти, науково-педагогічні кадри, працедавці, випускники (пріоритет – налагодження взаємодії найближчим часом) та «пріоритетних стейкхолдерів для ЗВО»: організації-клієнти; заклади середньої, середньо-професійної освіти та заклади вищої освіти I–II рівнів акредитації; служба зайнятості, кадрові та рекрутингові агенції; професійні співтовариства та громадські організації; державні органи⁵².

На основі врахування ключових підходів до виокремлення окремих категорій зацікавлених сторін, І. Баришевська та А. Корабахіна визначили низку першорядних осіб – внутрішніх стейкхолдерів, інтереси яких спрямовані на постійне покращення освітнього простору закладу вищої освіти. З погляду дослідниць, другорядні стейкхолдери не мають достатніх засобів впливу на формування освітнього простору закладу вищої освіти, однак можуть сприяти або стримувати його розвиток. До другорядних зараховано зовнішніх стейкхолдерів, зокрема: роботодавців, вітчизняні та зарубіжні заклади вищої освіти тощо⁵³.

З погляду В. Савінова та В. Стрекаловського, до зовнішньої групи стейкхолдерів закладу вищої освіти доцільно зарахувати: 1) державу: здійснює нормативно-правове регулювання діяльності ЗВО та його фінансове забезпечення; 2) регіональні органи виконавчої влади та місцеве самоврядування, які здійснюють управлінські функції; 3) організації, підприємства, установи, фірми та ін. – роботодавці, зацікавлені у висококваліфікованих фахівцях-економістах; 4) абітурієнтів та їхніх батьків; 5) заклади загальної середньої та вищої освіти, що зацікавлені у взаємодії та партнерстві, реалізації наступності форм освіти і взаємовигідній співпраці. До внутрішніх стейкхолдерів закладу вищої освіти автор зарахував: 6) здобувачів вищої освіти, зацікавлених в отриманні якісної практико-орієнтованої освіти і перспективної спеціальності; 7) викладацький склад, навчально-допоміжний та адміністративний персонал закладів вищої освіти.

⁵¹ Жегус О. В. Ключові стейкхолдери закладу вищої освіти на галузевому ринку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 15 (121). С. 160.

⁵² Там само, с. 160–163.

⁵³ Баришевська І. В., Корабахіна А. Ю. Особливості впливу стейкхолдерів на розвиток освітнього простору вищого навчального закладу. *Модернізація інформаційно-ресурсного забезпечення освітнього простору навчальних закладів*: зб. тез допов. міжнар. наук.-практ. конф., 18 трав. 2016 р. Київ : Агроосвіта, 2016. С. 65–68.

На основі аналізу «Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»⁵⁴, доходимо висновку, що термін «стейкхолдери» охоплює всіх учасників, тобто суб'єктів у рамках закладу: враховуючи студентів та персонал, а також зовнішніх стейкхолдерів, таких, як: зовнішні партнери ЗВО та працевластувачів.

У широкому розумінні поняття «стейкхолдери» – це будь-яка група людей, організацій, підприємств, чий внесок, який виступає в якості капіталу, матеріальних ресурсів, роботи, споживчої здатності, поширення інформації про компанії тощо, є основою успіху організації⁵⁵.

У дослідженнях зарубіжних учених, зокрема С. Бовіє, поняття «стейкхолдери» включає осіб, групу осіб, організацій, без підтримки яких організація або підприємство може припинити своє існування⁵⁶. З погляду М. Старік, стейкхолдерами виступають всі зацікавлені особи, на яких тим чи іншим чином впливає діяльність організації: це можуть бути як живі, так і неживі об'єкти⁵⁷.

Отже, спільною особливістю основних підходів до визначення поняття «стейкхолдер» є те, що стейкхолдери повинні брати участь у процесі вирішення проблем ЗВО, оскільки вони зацікавлені в його розвитку та процвітанні.

На основі аналізу механізмів стейкхолдинга за Р. Фріманом⁵⁸, ми дійшли висновку, що стейкхолдерами для закладу вищої освіти можуть виступати окремі особистості, групи осіб та інші організації, підприємства, які роблять значний вплив на його політику і прийняття рішень. За своєю суттю стейкхолдери є постачальниками різних типів ресурсів, при цьому – орієнтовані на взаємовигідне співробітництво.

З усіх перерахованих вище стейкхолдерів значущими для нашого дослідження є зовнішні стейкхолдери – роботодавці-стейкхолдери (підприємства, організації, установи, фірми та ін.), адже саме вони покликані здійснювати найбільший вплив на ефективність функціонування закладу вищої освіти, є основними споживачами його освітніх послуг і зацікавлені у забезпеченні високої якості професійної підготовки майбутніх економістів – висококваліфікованих та конкурентоспроможних випускників.

⁵⁴ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2015. С. 7.

⁵⁵ Стейкхолдер-менеджмент: управління заінтересованими групами. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1105>

⁵⁶ Bowie S. N. The Moral Obligations of Multinational Corporations. *Problems of International Justice* / Luper-Foy S. (ed.). Boulder, CO : Westview Press, 1988.

⁵⁷ Starik M. Should Trees Have Managerial Standing? Toward Stakeholder Status for Non-human Nature. *Journal of Business Ethics*. 1995. Vol. 14, № 3. Pp. 207–217.

⁵⁸ Freeman R. E. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Boston, 1984. 334 p.

Отже, на основі синтезу та узагальнення основних наукових підходів щодо стейкхолдерів закладу вищої освіти, виокремлюємо шість груп стейкхолдерів: держава, суспільство, споживачі освітніх послуг, співробітники ЗВО (викладачі, адміністративний та навчально-допоміжний персонал), зовнішні партнери – роботодавці (підприємства, організації, фірми) та представники бізнес-спільноти.

Цілком погоджуючись із дослідженням Б. Якубова, вважаємо, що взаємодія закладу вищої освіти із роботодавцями-стейкхолдерами, має ґрунтуватися на таких принципах: відкритості комунікації, мінімізації ризиків, взаємозалежності, виключення можливих конфліктів інтересів; проактивності, тобто використання можливостей стейкхолдерів для запобігання потенційних загроз; гармонізації, що передбачає облік стратегічних інтересів роботодавців-стейкхолдерів; ефективності управління взаємодією із роботодавцями-стейкхолдерами, що будується на основі взаємоузгодженого внеску у забезпечення якості професійної підготовки майбутніх економістів; наявності соціально значимих цілей та варіантів розвитку взаємовигідного співробітництва, Л. Ліпич вказала на перспективи надання сучасних освітніх послуг підприємствами⁵⁹.

Узагальнюючи викладене вище у контексті досліджуваної нами проблеми, під терміном «роботодавець-стейкхолдер» щодо взаємодії із закладом вищої освіти ми розуміємо суб'єкта, який самостійно господарює та впливає на цей заклад шляхом участі у проектуванні, періодичному перегляді та реалізації освітніх програм професійної підготовки майбутніх економістів, надання бази для проходження здобувачами вищої освіти практичної підготовки: бере участь в оцінці якості професійної підготовки та надання освітніх послуг і одержує натомість висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців-економістів та репутаційні блага.

Переконані, що саме ефективна співпраця з організаціями, установами, підприємствами дозволяє максимально зорієнтувати освітній процес на якісну професійну підготовку майбутніх економістів та врахування перспектив розвитку економічної галузі.

Констатуємо, що залучення фахівців-практиків до процесу професійної підготовки майбутніх економістів не отримало належної уваги у практиці закладів вищої освіти. Це, на наш погляд, зумовлено недостатністю у науково-педагогічних і педагогічних працівників та адміністративного персоналу ЗВО теоретичної підготовки та належного організаційного та методичного забезпечення цього процесу. Відтак

⁵⁹ Ліпич Л. Г. Теоретичні засади функціонування системи освітніх послуг підприємств. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. Сер. економічна*. 2016. Вип. 16. С. 31–37. URL: http://lubp.com.ua/wp-content/uploads/2017/07/Випуск_16.pdf#page=31

напрацювання потребує механізм реального включення фахівців-практиків до освітнього процесу з підготовки майбутніх економістів.

Одним із складників модернізації професійної підготовки майбутніх економістів є перехід до практико-орієнтованої парадигми. При цьому серед учених немає єдиної думки щодо мети практико-орієнтованої професійної підготовки, яку одні розуміють як формування професійного досвіду майбутніх фахівців-економістів при їхньому зануренні у професійне середовище у процес навчальної, виробничої та ін. видів практики. Інші науковці до практико-орієнтованих зараховують професійно-орієнтовані технології навчання, спрямовані на формування у майбутніх економістів значущих для професійної діяльності компетентностей, знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей. Низка дослідників практико-орієнтовану освіту пов'язує з використанням можливостей контекстного (професійно-спрямованого) вивчення здобувачами вищої освіти профільних і непрофільних дисциплін; низка дослідників ототожнює практико-орієнтований підхід із діяльнісно-компетентнісним. З погляду С. Степаненка, освітні (наукові) програми економічних спеціальностей мають бути спрямовані на надання складникам освітніх програм та науково освітньої діяльності в цілому студентоцентричного спрямування, «поглиблення наукового змісту освіти; забезпечення єдності науки й практики»⁶⁰.

Ми притримуємося думки, що метою практико-орієнтованого навчання є формування професійно і соціально значущих компетентностей під час освітнього процесу з набуття здобувачами вищої освіти знань, умінь, навичок та досвіду діяльності.

У низці сучасних нормативних документів та досліджень акцентовано на важливості наскрізної практичної підготовки здобувачів вищої освіти, активному залученню працевдавців до формування практичних навичок майбутніх економістів. Окрім того, дієва співпраця зі стейкхолдерами є одним із напрямів забезпечення якості вищої освіти⁶¹. Отже, мета практичної підготовки – набуття компетентностей, необхідних для професійної діяльності майбутніх економістів.

⁶⁰ Степаненко С. В. Наукові засади формування освітніх (наукових) програм нових економічних спеціальностей. *Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті* : зб. мат. Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю, Київ, 2–3 берез. 2016 р. / МОН України, Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; редкол.: А. М. Колот, Т. В. Гуть. Київ : КНЕУ, 2016. С. 49. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/28685/49-58.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

⁶¹ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : затв. наказом МОН України 11.07.2019 р. № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19>.

Практична підготовка майбутніх економістів включає практико-орієнтоване навчання, під яким розуміємо поєднання набуття теоретичних знань, практичних навичок та компетентностей, необхідних для подальшої професійної діяльності. Одним із напрямів реалізації практико-орієнтованого навчання у професійній підготовці майбутніх економістів є дуальна освіта. І хоча її практична реалізація у сучасних вітчизняних закладах вищої освіти перебуває ще в початковому стані, головним чином, через брак внутрішніх документів, проте елементи дуальної освіти вже використовуються.

Однією із основних форм, що забезпечує практичну підготовку здобувачів вищої освіти, є практична підготовка. Зміст та завдання, організаційні засади (тривалість, місце у структурно-логічній схемі освітньої програми підготовки фахівця-економіста), методичне забезпечення, керівництво практикою залежать також від компетентностей та програмних результатів навчання, які мають бути сформовані та досягнуті здобувачами вищої освіти у процесі її проходження.

Послуговуючись підходами дослідників О. Жегус⁶², І. Баришевської та А. Корабахіної⁶³ до визначення ключових та пріоритетних, першорядних і другорядних стейкхолдерів, та на основі проведеного самоаналізу науково-педагогічної та адміністративно-управлінської діяльності у закладі вищої освіти, саморефлексії освітньої діяльності як гаранта освітньої програми, нами визначено переваги і недоліки у впровадженні практико-орієнтованого навчання у професійну підготовку майбутніх економістів для основних, виокремлених нами, груп стейкхолдерів.

До основних причин впровадження засад практико-орієнтованого навчання як виду партнерської взаємодії закладу вищої освіти та роботодавця-стейкхолдера, слід зарахувати такі: 1) необхідність та доцільність використання кадрових, матеріальних і технічних ресурсів роботодавців-стейкхолдерів для повноцінної та якісної реалізації освітніх програм; 2) можливість ЗВО підвищити свою конкурентоспроможність, враховувати вимоги ринку праці та перспективи розвитку галузей економіки, гарантувати працевлаштування випускників-економістів; 3) оснащеність роботодавців-стейкхолдерів сучасними

⁶² Жегус О. В. Ключові стейкхолдери закладу вищої освіти на галузевому ринку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 15 (121). С. 160.

⁶³ Баришевська І. В., Корабахіна А. Ю. Особливості впливу стейкхолдерів на розвиток освітнього простору вищого навчального закладу. *Модернізація інформаційно-ресурсного забезпечення освітнього простору навчальних закладів*: зб. тез допов. міжнар. наук.-практ. конф., 18 трав. 2016 р. Київ : Агроосвіта, 2016. С. 65–68.

зразками інформаційного, матеріально-технічного тощо забезпечення зумовлює постійне удосконалення матеріально-технічної, інформаційної, науково-технічної бази ЗВО; 4) підготовка сучасного фахівця-економіста неможлива без постійного коригування освітніх програм, навчальних планів та освітніх компонентів з урахуванням вимог потенційних роботодавців.

На наш погляд, практико-орієнтоване навчання як невід'ємний складник професійної підготовки майбутніх економістів є водночас елементом дуальної освіти. Наш погляд базовано на таких його перевагах та особливостях для всіх зацікавлених осіб, зокрема:

- для здобувача вищої освіти: сприяє неперервній професійній освіті та уможливорює постійне підвищення кваліфікації майбутніх економістів упродовж життя; уможливорює працевлаштування / стажування випускника-економіста на підприємстві-стейкхолдері; слугує підтвердженням затребуваності випускників;

- для підприємств-стейкхолдерів: спрямовує на підготовку на підприємствах-стейкхолдерах кваліфікованих керівників практики (наставників, тьюторів, коучів); сприяє формуванню позитивного іміджу підприємства-стейкхолдера та зменшує плінність економічних кадрів тощо;

- для закладів вищої освіти та держави: ґрунтується на поділі відповідальності за якість професійної підготовки майбутніх економістів між державою, що представлена ЗВО, економічним сектором – підприємством-стейкхолдером та здобувачем вищої освіти; дуальна форма навчання може стати потужним джерелом підготовки високопрофесійних майбутніх економістів, необхідних для подальшого розвитку галузей економіки України.

На основі опрацювання наукових джерел, аналізу змісту освітніх програм підготовки економістів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, власної науково-педагогічної діяльності, дійшли висновку, що для удосконалення практико-орієнтованого навчання у професійній підготовці майбутніх економістів необхідно:

на рівні ЗВО: удосконалення освітніх програм підготовки фахівців економічних спеціальностей із урахуванням потреб та перспектив розвитку галузі, участі потенційних роботодавців, відгуків про навчання випускників тощо; реалізація спільних з роботодавцями, органами влади, інвесторами та ін. наукових, соціальних проєктів економічного спрямування; створення умов та стимулювання науково-педагогічних та педагогічних працівників для переходу до практико-орієнтованого навчання у ступеневій професійній підготовці майбутніх економістів у

ЗВО; підтримка професійного розвитку викладачів (стажування, підвищення кваліфікації та ін.), залучених до реалізації освітніх програм з професійної підготовки майбутніх економістів; відстеження ЗВО професійного розвитку випускників – майбутніх економістів – та допомога у побудові їхньої професійної кар'єри;

на рівні підприємств, компаній, установ, організацій, органів влади, професійних співтовариств та громадських організацій: залучення фахівців-практиків до викладання та практичної підготовки майбутніх економістів, розроблення навчально-методичного та інформаційного забезпечення освітнього процесу, керівництва кваліфікаційними роботами на освітніх програмах економічного спрямування, рецензування навчальних програм та навчально-методичних видань тощо; створення системи підвищення професійної кваліфікації викладачів, задіяних у підготовці майбутніх економістів, на підприємствах, організаціях, професійних асоціаціях тощо.

ВИСНОВКИ

Виклики суспільства, які нині впливають на професійну підготовку майбутніх економістів, пов'язані з умовами військового стану (руйнування та пошкодження закладів вищої освіти, вимушена еміграція та внутрішнє переміщення учасників освітнього процесу до безпечніших регіонів України із прифронтових територій, організація освітнього процесу у дистанційному та змішаному форматі), глобалізацією економіки (зумовлюють потребу вивчення іноземних мов, ділової іноземної мови професійного спрямування), трансформаційними процесами у нормативно-законодавчій базі (вивчення правових дисциплін, у т.ч. господарського законодавства, конституційного права, міжнародного економічного права та ін.), цифровою трансформацією економіки та освіти, зростанням ролі соціальної відповідальності бізнесу для повоєнної відбудови та сталого розвитку економіки України (формування патріотичних цінностей та громадянських якостей) тощо.

Для забезпечення ефективності практико-орієнтованого навчання у професійній підготовці майбутніх економістів, усі групи стейкхолдерів мають забезпечити неперервне соціальне партнерство, засноване на узгодженні своїх інтересів та обов'язків.

Практико-орієнтоване навчання як вид партнерської взаємодії закладу вищої освіти та роботодавця-стейкхолдера дозволяє: побудувати індивідуальну освітню траєкторію здобувачів вищої освіти внаслідок «занурення» у професійну економічну діяльність, сформувати культуру праці, організувати практичне навчання (практичну підготовку) з урахуванням вимог потенційних роботодавців до ключових компетентностей майбутнього економіста, отримати практичні навички професійної діяльності.

АНОТАЦІЯ

Схарактеризовано особливості функціонування закладів вищої освіти України в умовах війни та посилення глобалізаційних викликів. На основі теоретичного аналізу наукових праць виокремлено тенденції сучасного розвитку професійної підготовки майбутніх економістів. Обґрунтовано соціальну детермінованість та об'єктивність процесу професійного розгалуження підготовки фахівців-економістів, виокремлено його характерні особливості. На основі аналізу і узагальнення спектру освітніх програм зроблено висновок про істотне розширення сфер працевлаштування випускників освітніх програм економічного спрямування внаслідок цифровізації економіки та управління; трансформації фінансів, банківської та страхової діяльності; зростання ролі соціальних мереж у суспільному розвитку тощо. Обґрунтовано важливість неперервної професійної економічної самоосвіти, схарактеризовано її основні форми: стажування та підвищення кваліфікації, масові відкриті онлайн-курси економічного спрямування, діяльність громадських та професійних об'єднань. Виокремлено та схарактеризовано причини та переваги впровадження практико-орієнтованого навчання як виду партнерської взаємодії закладу вищої освіти та роботодавця-стейкхолдера. Визначено напрями удосконалення практико-орієнтованого навчання у професійній підготовці майбутніх економістів на рівнях закладу вищої освіти та підприємств, компаній, установ, організацій, органів влади, професійних співтовариств і громадських організацій.

Література

1. Баришевська І. В., Корабахіна А. Ю. Особливості впливу стейкхолдерів на розвиток освітнього простору вищого навчального закладу. *Модернізація інформаційно-ресурсного забезпечення освітнього простору навчальних закладів* : зб. тез допов. міжнар. наук.-практ. конф., 18 трав. 2016 р. Київ : Агроосвіта, 2016. С. 65–68.
2. Белкін І. В. Педагогічні умови використання ділових ігор у професійній підготовці менеджерів маркетингових комунікацій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2017. 24 с.
3. Бруханський Р. Ф., Пуцентейло П. Р. Формування системи професійної підготовки бухгалтера-аналітика. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5–6. С. 187–198.
4. Вархолик Г. В. Розвиток екологічної культури майбутніх економістів у вищих навчальних закладах (кінець ХХ – початок

XXI століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хмельницька гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2016. 20 с.

5. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В. Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух, І. І. Драч, О. М. Слюсаренко, Ю. А. Скиба, О. В. Жабенко, С. А. Калашнікова, Ж. В. Таланова, О. М. Петроє, О. Ю. Оржель, І. Ю. Регейло, М. В. Набок; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023>

6. Від контролю до культури якості: перезавантаження процесів забезпечення якості в українській вищій школі : практич. посіб. / за ред. С. Гришко, Т. Добка, О. Кайкової та ін. Львів : Манускрипт, 2014. 168 с.

7. Галушак І. Є. Теорія і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. 40 с.

8. Дутка Г. Я. Фундаменталізація математичної освіти майбутніх економістів : моногр. / АПН України, Ін-т педагогіки ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. Київ : УБС НБУ, 2008. 480 с.

9. Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://info.edbo.gov.ua/>

10. Жегус О. В. Ключові стейкхолдери закладу вищої освіти на галузевому ринку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 15 (121). С. 159–165.

11. Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту : навч. посіб. / за ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової та ін. Львів : Манускрипт, 2014. 572 с.

12. Кірдан О. П. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2021. 655 с.

13. Кірдан О., Кірдан О., Литвиненко В. Медіаосвіта та формування медіакомпетентності майбутніх педагогів і менеджерів освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2024. № 1(29). С. 116–125. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305104](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305104)

14. Кірдан О. Л., Кірдан О. П. Механізми забезпечення якості та ефективності освітньої діяльності в університетах України у контексті євроінтеграції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та*

перспективи. 2022. Спецвипуск *Євроінтеграція*. Ч. 1. С. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.1.27>

15. Кірдан О. Л., Кірдан О. П. Розвиток медіаосвіти в кінці ХХ – на початку ХХІ століття як проблема педагогічної теорії і практики: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том 11, № 10. С. 25–29. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i10-004>

16. Кірдан О. Л., Кірдан О. П. Формування soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ВПЦ Візаві, 2021. № 2 (6), С. 152–160. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144)

17. Кірдан О. П., Кірдан О. Л. Теоретичні та практичні аспекти формування академічної доброчесності майбутніх фахівців у системі забезпечення якості вищої освіти. Сучасні тенденції забезпечення якості підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції : [колект.] монографія / ред.: В. В. Іванишин. Кам'янець-Подільський: Заклад вищої освіти «Подільський державний університет». Херсон : Олді+, 2022. С. 112–124.

18. Кірдан О. П. Формування ринку землі як складник ефективного розвитку аграрного сектора економіки України та збалансованості інтересів учасників аграрного ринку. *Економічні горизонти*. 2017. № 2 (3). С. 9–12.

19. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm

20. Ковальчук Г. О. Технології навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти (теоретико-методичний аспект) : моногр. / Київський нац. економ. ун-т ім. В. Гетьмана. Київ : КНЕУ, 2013. 510 с.

21. Ліпич Л. Г. Теоретичні засади функціонування системи освітніх послуг підприємств. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. Сер. економічна*. 2016. Вип. 16. С. 31–37. URL: http://lubp.com.ua/wp-content/uploads/2017/07/Випуск_16.pdf#page=31

22. Лобанов М. А. Неперервна самоосвіта як інституційна форма державної системи неперервної професійної освіти: постановка проблеми. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 41. С. 172–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2013_41_31

23. Національний центр підготовки банківських працівників України. Ліцензовані програми. URL: <https://www.nctbpu.org.ua/napriamky-diialnosti/litsenzovani-prohramy.html>

24. Оксамитна С. М. Престиж професій і занять в українському суспільстві. *Наукові записки НАУКМА*. 2002. Т. 20 : Соціологічні науки. С. 39–43.

25. Оксамитна С. М., Стукало С. Престиж професій та занять у соціальному просторі міста. *Українське суспільство 1992–2012: стан та динаміка змін* : соціологічний моніторинг / НАН України, Ін-т соціології. Київ, 2012. С. 429–435. URL: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/479>

26. Організаційні засади підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти : зб. документів / укл. О. П. Кірдан. Умань: [б. в.], 2019. 78 с.

27. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. 2023. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/serp_konf_2023.pdf

28. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : затв. наказом МОН України 11.07.2019 р. № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19>.

29. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556–VII / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>

30. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

31. Ринок праці в Україні. Економічна правда. 9 січня 2024 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/9/708528/>

32. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформац.-аналіт. огляд / уклад.: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С. та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. Київ : НВЦ «Пріоритети», 2015. 84 с.

33. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2015. 32 с.

34. Стейкхолдер-менеджмент: управління заінтересованими групами. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1105>

35. Степаненко С. В. Наукові засади формування освітніх (наукових) програм нових економічних спеціальностей. *Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті* : зб. мат. Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю, Київ, 2–3 берез. 2016 р. / МОН України, Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; редкол.: А. М. Колот, Т. В. Гуть. Київ : КНЕУ, 2016. С. 49–58. URL:

<https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/28685/49-58.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

36. У службі зайнятості сказали, скільки українців мають статус безробітного. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3696918-u-sluzbi-zajnatosti-skazali-skilki-ukrainciv-maut-status-bezrobitnogo.html>

37. Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України. URL: https://www.ufpaa.org/increase_qualification/

38. Access 2500+ Online Courses from 140 Institutions. Start Today! URL: <https://www.edx.org>

39. Bowie S. N. The Moral Obligations of Multinational Corporations. *Problems of International Justice* / Luper-Foy S. (ed.). Boulder, CO : Westview Press, 1988.

40. Business courses on edX. URL: <https://www.edx.org/course/subject/business-management>

41. EduHub: освітній хаб міста Києва. URL: <https://eduhub.in.ua/courses>

42. Freeman R. E. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Boston, 1984. 334 p.

43. MITOpenCourseWare (OCW). URL: <https://ocw.mit.edu>

44. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/>

45. Starik M. Should Trees Have Managerial Standing? Toward Stakeholder Status for Non-human Nature. *Journal of Business Ethics*. 1995. Vol. 14, № 3. Pp. 207–217.

Information about the author:

Oleksandr Kirdan

Doctor of Pedagogical Sciences,

Candidate of Economic Sciences, Professor,

Head of the Department of Economics and Social-Behavioral Sciences,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

2, Sadova Str., Uman, 20300, Ukraine